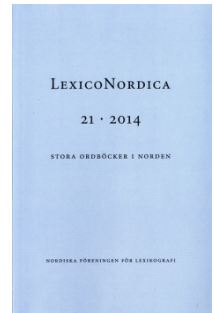

LexicoNordica

Titel: Stora finska ordböcker i ett historiskt perspektiv
Forfatter: Klaas Ruppel & Caroline Sandström
Kilde: LexicoNordica 21, 2014, s. 141-160
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Stora finska ordböcker i ett historiskt perspektiv

Klaas Ruppel & Caroline Sandström

The first dictionary of the Finnish language of greater importance was Ganander's dictionary from 1787, which remained as a manuscript, and was only published facsimile between 1937 and 1940 (printed version 1997). The second great Finnish dictionary was compiled and published by Lönnrot between 1866 and 1880. The process of making and publishing dictionaries was important for the nationalistic movement in Finland in the 19th and 20th centuries. A dictionary of Finnish dialects was already started in the 19th century; a large archive of dialects was gathered by professionals, but also by what is known as *crowdsourcing*. For the contemporary Finnish language, three large descriptive and normative dictionaries can be identified. The first, *Nykysuomen sanakirja*, was published between 1951 and 1961. It was followed by *Suomen kielen perussanakirja* in the 1990s and *Kielitoimiston sanakirja* at the beginning of the 21st century; both consisting of some 100 000 entries.

1. Inledning

I vårt bidrag diskuterar vi utvecklingen av ordböcker för det finska allmänspråket och de finska dialekterna. Vi koncentrerar oss på ordböcker som antingen i fråga om omfång eller i fråga om betydelse för finsk lexikografi kan betecknas som ”stora”. Tidsmässigt tecknar vi en linje från 1600–1700-talen då de första finska ordböckerna uppstod, via tidiga tvåspråkiga ordböcker, till utgivningssituationen i dag.

2. Finskans samhälleliga utveckling under 1800–1900-talen

Inledningsvis ger vi en bakgrund till den politiska och sociala situation inom vilken de finska ordböckerna tillkom och belyser finskans väg till ett samhällsbärande språk. Finska har alltid varit modersmål för huvuddelen av befolkningen i Finland. Inom kyrkan användes finska tidigt och någon form av elementär, ofta sporadisk och temporär, undervisning på finska förekom (se t.ex. Klinge 1996:137–143; Fagerlund et al. 2001:122f.). Som ett arv från den period då Finland var en del av det svenska riket förblev svenska administrations- och bildningsspråk. Också efter 1809, då Finland tillföll Ryssland i 1808–1809-årskrig och blev ett autonomt storfurstendöme under den ryska kejsaren, förblev svenska administrationsspråk – bl.a. fortsatte 1734 års lag att gälla som grund för Finlands lagar (Klinge 1996:27, 39–40; Fagerlund et al. 2001:335).

År 1831 grundades Finska litteratursällskapet, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, som kom att spela en viktig roll för finsk lexikografi och folkligt bildningsarbete.¹ År 1856 blev finska ett läroämne i läroverk. Första finska läroverket grundades i Jyväskylä år 1858. Genom en ny skolförordning fick finskan 1865 vid sidan av svenskan ställning som skolspråk i läroverk och gymnasier. (Klinge 1996:256–269; Andersson 1999:416–419; Varpio 1999:351f.)

En stark nationell väckelse och tanken om ”ett folk, ett språk” blev ett nationellt projekt som hade som mål att utveckla finskan som kultur- och bildningsspråk. Ett finskt skriftspråk skapades och tog form under senare hälften av 1800-talet. Normeringsprocessen pågick under flera decennier. Eftersom man av historiska skäl ville

1 De dåtida språkförhållandena belyses av att då Finska litteratursällskapet inledde sin verksamhet försökte man föra protokoll på finska, men avstod från det, eftersom det finska skriftspråket inte ännu fungerade för protokoll. Protokollen skrevs på svenska fram till 1860-talet (Varpio 1999:351).

frigöra sig från svensk påverkan skapades nya finska ord ofta på puristisk grund (se t.ex. Klinge 1996:40–43).

Genom en förordning som stärkte finskans ställning blev finska ett officiellt språk i Finland 1902. Att Finland har två nationalspråk, finska och svenska, slogs fast i 1919-års regeringsreform. För finskan kan detta ses som en demokratiseringsprocess som lyckades; finskan hade nått positionen som ett samhällsbärande språk.

Ordböckerna var en viktig del av det nationella finska projektet, vilket också gäller många andra nationalspråk. Anderson framhåller att verksamheten att redigera – och i synnerhet att låta trycka och sprida – ordböcker har varit ett viktigt instrument för att bygga upp och skapa en nationell samhörighetskänsla i många europeiska länder (Anderson 2003:3–7, 37–46).

3. De första ordböckerna över det finska språket

Den lexikografiska historien kan för finskans del anses ha börjat år 1637, då Ericus Schroderus finska ordlista *Lexicon Latino-Scondicum* som omfattar 2 400 ord utkom. Den följdes av en del andra liknande ordlistor och hjälpredskap som i första hand var avsedda för tolkar.

År 1745 publicerade Daniel Juslenius den första egentliga finska ordboken, *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus/Fennici Lexici Tentamen/Finskt Orda-Boks Försök*. Men den var varken till innehåll eller omfång någon stor ordbok. (För uppgifter om de första finska ordböckerna, se Hakulinen 1967; Hovdhaugen et al. 2000:61–63.)

3.1. Gananders ordbok *Nytt Finskt Lexicon*

Den första stora finska ordboken sammanställdes 1787. Det var kaplanen Christfrid Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (NFL) på nästan 3 000 manuskriptsidor. Lexikonet som hade över 30 000 artiklar publicerades däremot inte vid denna tidpunkt.

Gananders samtida, Henrik Gabriel Porthan, som var professor i vältalighet vid Kungliga Akademien i Åbo, framförde ändringsförslag, strykningar och kompletteringar. Han ansåg dessutom att mer material borde samlas in, vilket fördröjde publiceringen. En del forskare har antagit att Porthan genom ändringsförslagen med avsikt försökte förhindra att NFL trycktes (se Hakulinen 1967:94; NFL 1997:IX; Häkkinen 1998:635). Häkkinen (1998:635f.) påpekar dock att Porthans anmärkningar och förbättringsförslag var berättigade, eftersom det fanns svagheter i manuskriptet. Alfabetiseringen var inkonsekvent och bl.a. stod dialektala uttalsvarianter (t.ex. *ihte*, *itte* av ordet *itse* 'själv'), böjda former av ord och produktiva avledningar som egna uppslagsord.

NFL är en stor ordbok: den utgjorde den största finska ordsamlingen då den sammanställdes för cirka 230 år sedan. Senare tiders lexikografer har utnyttjat detta material när de utarbetat nya finska ordböcker. Först 150 år efter att manuskriptet blivit färdigt utkom en faksimilutgåva av lexikonet (NFL 1937–1940). Det räckte ytterligare sextio år innan NFL år 1997 utkom i tryck. Trots denna fördröjning lyfte NFL finsk lexikografi till en ny nivå. Ganander hade på ett systematiskt sätt samlat in ord och uttryck ur både litteratur och talspråk. Han gav exempel på hur orden användes i levande språkbruk och angav för det mesta källa eller insamlingsort för beläggen (Hakulinen 1967:95–98).

Efter Porthans död hamnade manuskriptet i händerna på en annan lexikograf, Kustaa Renvall. Han använde det som huvudkälla för sin egen ordbok *Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon linguae Fennicae, cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, brevior Germanica*. Den omfattar drygt 20 000 artiklar och kom ut under åren 1823–1826. Vid Åbo brand 1827 brann biblioteket vid Akademien ner. Gananders manuskript hade sannolikt blivit förstört ifall det inte hade varit i Renvalls förvar, men det räddades tack vare Renvalls ordboksprojekt. Efter att Renvalls ordbok hade kom-

mit ut minskade däremot behovet av att färdigställa Gananders manuskript och göra det publicerbart.

3.2. Lönnrots stora ordbok 1866–1880

Nästa milstolpe för de stora finska ordböckerna var Elias Lönnrots *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja/Finskt-Svenskt Lexikon* (SRSK) som utgavs häftesvis under åren 1866–1880. Ordboken innehåller cirka 240 000 artiklar och måste därför redan genom sin storlek räknas bland de stora finska ordböckerna.² Utgår man från mängden artiklar är detta verk den största finskspråkiga ordboken som hittills utgivits i sin helhet. På svenska har SRSK granskats av Romppanen (2001:163–173) och Koukkunen (2004); också Haarala (1999:150) diskuterar ordbokens betydelse för finsk lexikografi.

Lönnrot utarbetade uppslagsord och artiklar utgående från samtida tillgängliga ordlistor. Han tillfogade produktiva avledningar, av vilka en stor del aldrig använts i levande språkbruk (Rapola 1931:200; Ruoppila 1962:210; Hovdhaugen et al. 2000:252f.; Koukkunen 2004:137f.). Rapola (1932:41) förhåller sig kritiskt till det konstruerade material som ingår i ordboken, eftersom det rentav kunde vara menligt för forskningen. Det gav också intryck av att ordboken var mer omfattande än den i själva verket är.

Lönnrots metoder kan dock försvaras i ljuset av 1800-talets nationella ideologi med dess strävan att utvidga det finska ordförrådet och utveckla finskan till ett bildningsspråk. Många dåtida ordskapelser är i dag naturliga element i det finska språket; t.ex. *aate* 'idé', *henkilö* 'person' (Hakulinen 1961:301f. och 1979:459f.). Lönnrot var en aktiv ordskapare. Genom sin ordbok ville han visa på rikedom i det finska språket. Han uppfattade bl.a. alla de avledningar som kunde skapas med hjälp av produktiva suffix som ett bevis för detta (Hakulinen 1967:103).

2 Antalet artiklar har tidigare beräknats vara 200 000. Koukkunen (2004:135f.) har dock kommit fram till en högre siffra.

3.3. Jämförelser mellan Gananders och Lönnrots ordböcker

Det finns flera faktorer som förenar SRSK och NFL. För det första överfördes en del av ordförrådet – via framför allt Renvalls ordbok – från Ganander till Lönnrot. Lönnrot verkar däremot inte ha använt Gananders manuskript som primär källa för sin ordbok (SRSK 1866:I).

Som ovan framgått bör NFL snarare betraktas som en materialsamling än som en färdig ordbok. Lönnrot tycks också själv ha uppfattat sin egen ordbok som en materialsamling, som senare borde byggas ut till en riktig ordbok. I förordet räknar han upp de ordböcker och de personer som utgör hans källor. Lönnrot påpekar att han i enlighet med Litteratursällskapets beslut ordnat ordsamlingarna alfabetiskt, ”afvikande från den etymologiska uppställningen eller stamordsordningen, som i alla hittills utkomna fullständigare finska ordböcker uteslutande begagnats” (SRSK 1866:I). I slutordet till ordboken konstaterar han fjorton år senare (SRSK 1880:1085):

Med dessa korta slutord öfverlemnar jag således detta arbete icke såsom en kritiskt utarbetad ordbok öfver finska språket, utan hellre såsom en alfabetiskt ordnad samling af alla vid dess utarbetande tillgängliga finska ord, hvilken väntar sin vetenskapliga bearbetning af någon lexikograf.

Lönnrot torde i denna bedömning vara alltför blygsam och sträng mot sig själv, men p.g.a. insamlingsmetoden har verket onekligen vissa drag som påminner om en ordsamling.

Ett gemensamt drag för NFL och SRSK är att det i bägge ingår material som ordboks författarna själva samlat in eller låtit samla in direkt ur folkligt språkbruk. Lönnrot lyckades under sina resor samla in material också från östliga finska dialekter som det dittills

hade funnits få uppgifter om. Eftersom han använde svenska som metaspråk, och gav förklaringar för folkliga ord och uttryck på svenska blev förklaringarna naturliga och levande. Renvall hade i sin ordbok huvudsakligen använt latin, som inte lämpade sig lika väl för förklaringar av finska ord (Hakulinen 1967:99).

Den viktigaste gemensamma nämnaren för NFL och SRSK är dock att de bara formellt är tvåspråkiga finsk–svenska ordböcker. Det primära syftet var att lyfta fram det finska ordförrådet. Att använda svenska som metaspråk var ett naturligt val vid denna tidpunkt, eftersom det finska språket ännu inte var moget för uppgiften. Ett exempel på detta är att det i synnerhet i SRSK ges ett brett spektrum av svenska motsvarigheter till de finska orden. De svenska orden ska alltså inte ses som ekvivalenter i en tvåspråkig ordbok, utan deras uppgift är att beskriva betydelsefälten för finska ord (Hakulinen 1967:105; Haarala 1999:150; Romppanen 2001:171; Koukkunen 2004:133, 149). Att SRSK inte är en översättningsordbok utan en ordbok som belyser det finska språket får också stöd av det faktum att ordbokens titel inte ursprungligen var *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja/Finskt-Svenskt Lexikon*, utan *Suomalainen ja ruotsalainen sanakirja*. Med denna titel, Finsk *och* svensk ordbok, behandlar den samtida Yrjö Koskinen (1867) det första häftet av SRSK.³ Genom namnvalet strävade Lönnrot efter att visa på skillnaderna mellan sin egen ordbok och till exempel Euréns några år tidigare utkomna *Finsk–Svensk Ordbok* (1860). (Se även Haarala 1999:150.)

Att Yrjö Koskinen redan 1867 uppfattade SRSK som en förklarande finsk ordbok framgår av det avslutande omdömet i hans recension:

När vårt språk någon gång i tiden blivit så förädlad och högt skattat, att det finska folket får en ordbok för att rätt upp-

3 De ursprungliga ordbokshäftena finns inte bevarade, och man måste därför ty sig till sekundära källor.

fatta och använda sitt språk så bör detta verk om finska naturligtvis utarbetas på finska, såsom brukligt är på andra kulturspråk.

4. 1900-talets stora finska ordböcker

Under 1800-talets allra sista år fick den finska lexikografen en ny inriktning, då språkforskaren och politikern E. N. Setälä trädde in på scenen. På ett möte på Finska litteratursällskapet 1896 introducerade han ett ordboksprogram för vetenskapliga finska ordböcker, som skulle omfatta en allmänfinsk ordbok, en ordbok över äldre finskt skriftspråk och en ordbok över folkmålen. Senare kompletterade han programmet med en etymologisk ordbok (Vilppula 1999:407f.; Onikki-Rantajääskö 2011:544–547).

Setäläs vision vann understöd och arbetet med att förverkliga ordboksprogrammet inleddes. Under åren 1951–1961 utgavs en etymologisk ordbok (SKES). Arbetet med en ordbok över det äldre finska skriftspråket (VKS 1985–) pågår fortfarande. Ordböckerna över allmänspråket och den finska dialektordboken kommer vi i det följande att beskriva mer ingående.

4.1. Den finska dialektordboken

Av de finska ordboksprojekten genom tiderna är *Suomen murteiden sanakirja* 'ordbok över finska dialekter' (SMS) den mest omfattande; ett mastodontverk och den absolut största ordboken som någonsin gjorts i Finland. Enligt de planer som uppgjordes på 1960-talet skulle den utges i tjugo band på inemot tusen sidor (Vilppula 1999:407f.).

De första tankarna på en finsk dialektordbok föddes under slutet av 1870-talet. En anspråklös insamling av finskt dialektmaterial påbörjades och ett ordregister inrättades på Finska littera-

tursällskapet. Det fanns en stark vilja att skapa en nationell ordbok över de finska folkmålen. En av förebilderna för de språkforskare som ville skapa en finsk dialektordbok var SRSK (Vilppula 1976:67f.; Onikki-Rantajääskö 2011:544f.).

Diskussionerna om en ordbok över de finska dialekterna fortsatte framför allt vid Finska litteratursällskapet som åtog sig ansvaret för projektet. Den stora frågan var, hur man bäst skulle beskriva dialekterna. Skulle man satsa på språkprov ur dialekterna, en grammatisk beskrivning eller en ordbok? Insamlingen av dialektmaterial fortgick; huvudsakligen med hjälp av ämnesvisa frågelistor som byggde på SRSK. År 1922 hade man samlat in material för ett dialektregister som omfattade en miljon registerkort, men kvaliteten på det insamlade materialet var varierande. Man bedömde att det för en stor dialektordbok behövdes en samling på cirka 2,5 miljoner registerkort (Vilppula 1976:68f.; Onikki-Rantajääskö 2011:556f.).

År 1916 grundades ett aktiebolag som år 1924 ersattes av den finska ordboksstiftelsen *Sanakirjasäätiö*. Stiftelsen organiserades från början så att den leddes gemensamt av vetenskapliga sällskap och föreningar, samt representanter från universitet. Via stiftelsen kunde man ta emot statlig finansiering skattefritt och kanalisera statliga tipsmedel. Målsättningen var att samla in ett digert finskt dialektmaterial, registrera och ordna materialet och sedan påbörja redigeringen av en dialektordbok (Vilppula 1976:68f.; Onikki-Rantajääskö 2011:555ff.).

Men ordboksprojektet kom att bli mer omfattande och långvarigt än man hade planerat. Man ville åstadkomma en så heltäckande beskrivning som möjligt genom att samla in material över variationen i uttal, betydelser och utbredning för dessa.⁴ Den fortsatta insamlingen av material skedde på olika sätt; bl.a. via studenter vid universitetet som samlades och skrev ner ord ur sina egna dia-

4 Det framfördes även alternativa lösningar, vilket kunde ha förhindrat att projektet blev så omfattande (Onikki-Rantajääskö 2011:556f.).

lekter på motsvarande sätt som de Svenska landsmålsföreningarna arbetade med mönster från Uppsala. Studenter utbildades för insamlingsarbete och sändes ut som stipendiater för att göra uppteckningar runtom i landet. Ett omfattande material samlades även in genom att kontinuerligt publicera tidskriften *Sanastaja* med frågelistor som lekmän ombads besvara utifrån sin egen dialekt. Denna form av *crowdsourcing* kom att bli omfattande: på 1930-talet hade man en stab på cirka 1 200 personer som regelbundet besvarade frågelistorna, och insamlingen pågick fram till 1990 (Länsimäki 1976:58f.). Dessutom satsade man på att göra s.k. storsamlingar i vissa socknar som var jämnt utspridda över Finland. Till en början hade man som målsättning att samla in ett heltäckande material över dialekterna i hundra socknar, men stannade sedan för 23 socknar. En avgörande fråga var om ordboken skulle vara lingvistisk eller en beskrivning av folkkulturen. Man stannade slutligen vid en lingvistisk ordbok (Onikki-Rantajääskö 2011:564).

Redigeringen av den finska dialektordboken påbörjades på 1960-talet. Kompletterande insamling av material fortsatte även. I dag omfattar arkivet för SMS omkring 8 miljoner registerkort och är därmed ett av de största dialektarkiven i världen. SMS beskriver ordförrådet i det språk som talades på den finska landsbygden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Förutom dialekterna inom Finlands nuvarande gränser innefattar ordboken även finska dialekter som har talats i en del områden i Ryssland, Sverige och Norge, t.ex. i Ingermanland och på Karelska näset i Ryssland, i Tornedalen i Sverige och i Finnmarken i Norge (Vilppula 1999:407 och 2000:457f.).

År 1986 utgavs det första bandet av SMS som då planerades som ett tryckt ordboksverk i 20 band med ca 350 000 uppslagsord (Vilppula 1999:407f.; Onikki-Rantajääskö 2011:563f.). Då Forskningscentralen för de inhemska språken inrättades hörde SMS till hörnstenarna i verksamheten och var ett flaggskepp för Forsk-

ningscentralen. Framtill 2010 utgavs 8 band, avsnittet *a-kurvottaa*, och år 2012 övergick man till elektronisk publicering. Redigeringsarbetet och utgivningen av SMS fortsätter på Institutet för de inhemska språken. Den elektroniska publiceringen har kommit väl i gång; på nätet finns redan avsnittet *kiainen-kyntsöttää* och nytt material publiceras kontinuerligt.

4.2. Den nydanande moderna finska ordboken

Det skulle dröja nästan ett sekel efter att SRSK hade utkommit innan den första helt enspråkiga finska ordboken publicerades. År 1927 beslutade Finlands riksdag att en nuspråklig finsk ordbok skulle påbörjas. Arbetet på ordboken inleddes år 1929. *Nyky-suomen sanakirja* (NSSK) publicerades i sex delar under åren 1951–1961. Haarala (1999:151–155) ger en god beskrivning av ordbokens tillkomst.

Uppdragsgivaren var liksom i fråga om SRSK Finska litteratursällskapet. Denna gång skred en stor redaktion till verket, och år 1939 var materialinsamlingen för NSSK nästan slutförd. Materialet excerperades ur samtidslitteratur, både skönlitteratur och facklitteratur utgiven under perioden 1880–1950, men också äldre språkligt och kulturellt epokgörande verk som Kalevala och Aleksis Kivis produktion beaktades (Hakulinen 1967:106). Det äldre finska skriftspråket (fram till omkring 1810) och dialekterna lämnades utanför ordboksprojektet.

En jämförelse mellan NSSK och SRSK visar att det är en stor skillnad mellan de lemman som upptas i de två ordböckerna. Detta beror på att det finska samhället under början av 1900-talet hade förändrats mycket i jämförelse med samhället under senare hälften av 1800-talet då Lönnrots ordbok utkom. Finland blev självständigt 1917, och genomgick flera krig. Den tekniska utvecklingen skedde oerhört snabbt, och Finland industrialiserades och urbaniserades.

Ruoppila (1962:213f.) illustrerar skillnaderna mellan SRSK och NSSK med hjälp av ordet *jää* 'is' och de sammansättningar och avledningar som ges utifrån *jää*- i dessa ordböcker. I SRSK finns 285 och i NSSK 373 ord på *jää*-. Men bara 70 av dem utgörs av samma ord. En förklaring till detta kan vara att Lönnrot själv konstruerade en stor mängd avledningar vilka utelämnades i NSSK. Dessutom finns ett stort antal nya lemman i NSSK, som beror på att språket hade förändrats därför att omvärlden förändrades.

Varje nytt band av NSSK uppmärksammades såväl inom fennistiken som i dagspressen. Ordboken var en nationell prestation och den fick beröm och goda omdömen (Haarala 1999:154). Hakulinen (1967:106) menar att det är "en topprestation utan like inom vår lexikografiska litteratur" och Ikola (1962:138) skriver "ett storverk när det gäller kodifieringen av vårt språk, [och ett verk] som språkanvändare och forskare inom många kulturspråk avundas oss". Haarala (1999:154) framhäver att "ordboken överträffade alla förväntningar". Men NSSK kom inte att bli fullt så normativ och vägledande som man ursprungligen fastslagit i riksdagens beslut (Haarala 1999:154f.). Ikola (1965:189) understryker att ordboken framför allt är deskriptiv. Då första delen av NSSK kom ut konstaterade Ruoppila (1951) i fråga om ortografin ett faktum som kan förvåna oss i dag: nämligen att den finska ortografin fastslogs först i och med att NSSK hade blivit publicerad. På denna punkt var ordboken synnerligen normativ.

NSSK är en milstolpe inom finsk lexikografi eftersom den är den första professionellt lingvistiska finska ordboken. Samtidigt utgör den en vändpunkt, vilket tydligt belyses av den kritik som riktats mot NSSK. För det första är språkvårdsrekommendationerna inte alltid entydiga. För det andra används ett stort antal förkortningar som bara personer med språkvetenskaplig utbildning förstår. För det tredje bygger indelningen i betydelsegrupper främst på grammatiska kriterier, inte på semantiska. Man kan konstatera att det är en utpräglad akademisk produkt. NSSK har

redigerats av språkforskare och den lämpar sig därför bäst för akademiskt utbildade användare (Haarala 1999:154f.). Eftersom man inte förväntade sig att NSSK skulle bli lönsam ansåg man att staten borde finansiera den (Ruoppila 1962:211). Bedömningen visade sig dock vara felaktig. NSSK erbjöds till förlaget Werner Söderström, som under sextio år gav ut ett stort antal nya upplagor – vissa i tre delar och vissa i sex delar, också pärmen omformades något i upplagorna. Däremot har NSSK aldrig reviderats, utan innehållet har förblivit identiskt – inklusive tryckfelen (Haarala 1999:149). Framför allt har titeln *Nykysuomen sanakirja* 'Nufinsk ordbok' varit en nyckel till den enorma försäljningssuccén – den har genom åren varit en verklig guldgruva för förlaget.

Det kan tilläggas att det vid andra privata förlag började utges konkurrenter till NSSK. Gemensamt för dem var en strävan efter att vara tillgängliga och lättare att använda än NSSK. Dessa ordböcker lämnas utanför diskussionen, eftersom de skulle kräva ett utrymme som inte står i proportion till deras betydelse. Däremot följer vi upp de två allmänfinska ordböcker som utarbetats med statliga medel, *Suomen kielen perussanakirja* 'Finsk basordbok' (SKPS) och *Kielitoimiston sanakirja* 'Språkbyråns ordbok' (KS).

4.3. De två nyaste allmänfinska ordböckerna

För det finska allmänspråket utgavs SKPS i tre band under åren 1990–1994 och som CD år 1997. SKPS var den första elektroniska finska ordboken. Nya upplagor utkom som CD och som betald nätordbok år 2004. Ordboken fick också ett nytt namn *Kielitoimiston sanakirja* 'Språkbyråns ordbok' (KS). Namnförändringen blev aktuell eftersom det hade visat sig att namnet "Basordbok" inte fungerade. En del ansåg att namnet syftade på en basordlista över ordförrådet och andra uppfattade att det var en mindre omfattande ordbok än det i själva verket var. Det mest självklara namnet – *Nykysuomen sanakirja* 'Nufinsk ordbok' var redan upp-

taget och kunde därför inte användas. Man valde därför *Kielitoimisto* (det vill säga ”Språkbyrån”) som en del av namnet. Finska språkbyrån var ett vedertaget namn som var känt som en garant för statligt finansierad språkvård och språkrådgivning. Som ovan nämnts kunde NSSK vara svår att använda för en vanlig språkligt intresserad person. I de nyare allmänfinska ordböckerna, SKPS och KS, har man medvetet försökt ta hänsyn till ordboksanvändare som saknar språkvetenskaplig utbildning (Haarala 1999:154f.).

Då SKPS planerades kunde synpunkter som kommit in från användare av den äldre NSSK beaktas. Redaktörerna för SKPS strävade efter att göra en mer tillgänglig ordbok och att ge entydiga rekommendationer. Antalet lemman var ungefär 100 000 och från och med denna ordbok har antalet lemman i nya upplagor av de allmänspråkliga finska ordböckerna hållits konstant.

När det gäller böjningen av finska nomen och verb kan det beroende på typen av ordstam ske ljudförändringar vid böjning i olika kasus, numerus, tempus osv. I jämförelse med NSSK ges i SKPS mer noggranna uppgifter om de varierande böjningstyperna, så att det blir lättare för användarna att uppfatta informationen. Man lyckades i arbetet med SKPS minska antalet böjningstyper. I NSSK anges 130 böjningsklasser; 85 för nomen, 45 för verb, men i SKPS är bara hälften av klasserna kvar. I både NSSK, SKPS och KS ges uppgifter om uppslagsordets böjning i form av en liten indexsiffra efter ordet.⁵ I NSSK är indexsiffran visserligen så liten att det nästan krävs förstoringsglas för att kunna läsa den. Det har också framgått att många läsare inte alls uppfattat vad indexsiffran betyder. I KS expliceras typen av stadieväxling för orden; en sak som i NSSK överläts till läsarens egen kunskap om reglerna för finsk stadieväxling.

5 I den tryckta KS ges en indexsiffra och böjningsklass, i den elektroniska versionen ges dessutom böjningsparadigm för orden.

4.4. Frågan kring det normativa och det deskriptiva

De äldre finska ordböckerna, NFL och SRSK, är deskriptiva, medan NSSK och dess efterföljare har såväl ett deskriptivt som ett normativt syfte. Detta framträder genom rekommendationer om både ortografi och ordens användning. Spänningen mellan det normativa och det deskriptiva återfinns både i NSSK och i dess efterföljare SKPS och KS. Som ovan framgått är NSSK svår att tolka. Haarala (1999:155) skriver:

I ordartiklarna används grammatiska termer flitigt, och de långa artiklarna är ofta strukturerade enligt grammatiska snarare än semantiska kriterier. En del artiklar är rentav så svårtolkade att det tar flera dagar för en erfaren lexikograf att göra en komplett analys.

När det gäller ortografi godkänns i NSSK t.ex. enbart *sielläpäin* 'på det hållet' och *sieltäpäin* 'från det hållet' sammanskrivet, medan däremot KS är mer liberal och även godkänner sårskrivning: *siellä päin* och *sieltä päin*.

Ett återkommande diskussionsämne i finskan har varit rektionen för verbet *alkaa* 'börja'. Det handlar om valet av infinitivform för det verb som *alkaa* står tillsammans med i verbfraser som 'börja göra (ngt)'. Båda uttrycken *alkaa tehdä* och *alkaa tekemään* har starkt fäste i finska dialekter. Men som den allmänspråkligt korrekta formen valdes strukturen *alkaa* + 1 infinitiv: *alkaa tehdä*. Formen *tekemään* är 3 infinitiv i illativ av verbet *tehdä*. Den senare strukturen markeras i NSSK som dialektal och det anges att man ska använda 1 infinitivformen med verbet *alkaa*. KS (2012) intar samma ståndpunkt, men rekommendationen uttrycks mer analytiskt och läsaren ges information som kan stå som grund för vilkendera infinitivform språkbrukaren själv vill använda. I KS nämns också explicit att båda strukturerna förekommer som vari-

anter i talat språk. I början av 2014 fattade Finska språknämnden beslutet att lyfta fram formen *alkaa tekemään* som en jämbördig parallellform. Den nya situationen avspeglas även i den nyaste upplagan av KS som publiceras under år 2014.

Redan då första delen av NSSK, avsnittet *a-i*, kom ut fäste Penttilä (1955:389) uppmärksamhet vid vissa brister i beskrivningen som varken SKPS eller KS har lyckats lösa på ett systematiskt sätt. Man borde i finska ordböcker ägna mer uppmärksamhet åt att beskriva verbens rektion, vilket är svårt att lösa, eftersom verben inte har fasta formella strukturer utan styrs av semantiska förhållanden. Verbet *syödä* 'äta' kan t.ex. styra ackusativ (ifall något helt och hållet äts upp), partitiv (då fokus är på maten som ämne) eller beroende på kontexten med elativ (för att visa hur litet av något som äts). Ur lexikografens synvinkel innebär detta att man inte kan ge fasta mönster för verbets rektion, utan i stället borde beskriva olika (möjliga) syntaktiska miljöer som verbet kan uppträda i. Det är fortfarande en av de största utmaningarna inom finsk lexikografi att hitta en lösning för hur man systematiskt kunde beskriva verbens olika potentiella syntaktiska mönster. Problemet blir allt mer aktuellt då invandringen ökar och de personer som ska lära sig finska som ett främmande språk blir allt fler.

5. Slutord

Vi har i detta bidrag sammanfattat en (huvud)linje från slutet av 1700-talet fram till 2000-talet för de stora finska allmänspråkliga ordböckerna, som går från Gananders NFL och Lönnrots SRSK till *Nykysuomen sanakirja*, NSSK, och vidare till *Suomen kielen perussanakirja*, SPSK, och *Kielitoimiston sanakirja*, KS. Dessutom finns det åtminstone en sidolinje med insamlingen av det enorma finska dialektmaterialet som i dag bildar ett dialektarkiv på 8 miljoner registerkort. Också den linjen löper delvis från NFL till

SRSK, som båda innefattade material ur det folkliga språkbruket, genom ett stort kompletterande insamlingsarbete till den pågående redigeringen av den finska dialektordboken, *Suomen murteiden sanakirja*, SMS.

År 1896 presenterade E. N. Setälä sitt ordboksprogram som medförde att Finland stannade för en lösning med flera olika nationella temaordböcker: NSSK för det moderna finska allmänspråket, SMS för de finska dialekterna, de etymologiska ordböckerna, SKES och SSA, och ordboken över äldre finskt skriftspråk, VKS. Men som vi visat i vår historiska exposé finns det också andra möjliga förklaringar till hur den finska modellen för de stora nationella ordböckerna har uppstått.

Litteratur

Ordböcker

- KS (2004) = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus och Kielikone Oy. s. a. CD-ROM och betald nätordbok.
- KS (2006) = *Kielitoimiston sanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 3 uppl., reviderad 2012.
- NFL (1937–1940) = Christfrid Ganander: *Nytt Finskt Lexicon. I–III*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- NFL (1997) = Christfrid Ganander: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 676. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Hämeenlinna: Karisto.
- NSSK (1951–1961) = *Nykysuomen sanakirja I–VI*. Helsinki: WSOY.
- SKES (1955–1981) = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

- SKPS (1990–1994) = *Suomen kielen perussanakirja I–III*. Helsinki: Painatuskeskus.
- SMS (1985–2008) = *Suomen murteiden sanakirja I–VIII*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus/Edita Prima Oy. Nätordbok 2012– <kaino.kotus.fi/sms> (maj 2014).
- SRSK (1866–1880) = *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja/Finskt-Svenskt Lexikon I–II*. Elias Lönnrot (red.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA (1992–2000) = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- VKS (1985–1994) = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Helsinki: Painatuskeskus. Nätordbok 2014– <kaino.kotus.fi/vks> (maj 2014).

Annan litteratur

- Anderson, Benedict (2003): *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London/New York: Verso.
- Andersson, Håkan (1999): Skolan, modersmålet och litteraturen. I: *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland/Stockholm: Bokförlaget Atlantis, 416–423.
- Fagerlund, Rainer, Kurt Jern & Nils Erik Villstrand (2001): *Finlands historia 2*. Esbo: Schildts Förlags Ab.
- Haarala, Risto (1999): Vem är finska ordböckerna gjorda för? I: *Nordiska studier i lexikografi 4*. Helsingfors, 149–158.
- Hakulinen, Lauri (1961): *The Structure and Development of the Finnish Language*. Bloomington: Indiana University Publications Uralic and Altaic Series 3.
- Hakulinen, Lauri (1967): Suomen sanakirjoista. I: *Kirjoituksia Suomen kielestä*. Tietolipas 5, 83–107.
- Hakulinen, Lauri (1979): *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4. omarbetade uppl. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

- Hovdhaugen, Even, Fred Karlsson, Carol Henriksen & Bengt Sigurd (2000): *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Jyväskylä: Societas Scientiarum Fennica.
- Häkkinen, Kaisa (1998): Retki menneeseen maailmaan. I: *Virittäjä* 1998, 634–640. (Recension av NFL 1997).
- Ikola, Osmo (1962): Nykysuomen sanakirja valmis. I: *Sananjalka* 4, 136–38. (Recension av NSSK).
- Ikola, Osmo (1965): Die letzten Bände des Neufinnischen Wörterbuches. I: *Studia Fennica XII*, 189–190. (Recension av NSSK).
- Klinge, Matti (1996): *Finlands historia* 3. Esbo: Schildts Förlags Ab.
- Koskinen, Yrjö (1867): Suomalainen ja Ruotsalainen Sanakirja. 1 Vihko. Helsingissä 1866. I: *Kirjallinen Kuukausilehti* 1867. 16–19. (Recension av första häftet av SRSK).
- Koukkunen, Kalevi (2004): Lexikografisk granskning av *Finskt-Svenskt Lexikon* av Elias Lönnrot. I: *LexicoNordica* 11, 133–155.
- Länsimäki, Maija-Liisa (1976): Vapaaehtoiset vastaajat. I: Tuomo Tuomi (red.): *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjasäätiön toimintaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 58–66.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina (2011): Mestari–kisälli-mallin soveltuvuus fennistiikan historiaan. I: *Virittäjä* 2011, 542–475.
- Penttilä, Aarne (1955): Nykysuomen sanakirjan II ja III osa. I: *Virittäjä* 1955, 388–389. (Recension av NSSK).
- Rapola, Martti (1931): Muudan kansallisten tieteen peninkulmapatsas. I: *Valvoja-Aika* 1931, 199–204. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Recension av SRSK).
- Rapola, Martti (1932): Kansankielen sanakirjahanke ja sen aatteellinen tausta. I: *Suomalainen Suomi* 15, 39–49.
- Romppanen, Birgitta (2001): *Från målspråk till källspråk. Utvecklingen av den finsk-svenska och den enspråkiga finska ordboken*. (Acta Wasaensia 91, Språkvetenskap 18). Vasa: Universitatis Wasaensis.

- Ruoppila, Veikko (1951): Nykysuomen sanakirja. I: *Uusi Suomi* 20.12.1951. (Recension av NSSK).
- Ruoppila, Veikko (1962): Nykysuomen sanakirja I–VI. I: *Finnisch-Ugrische Forschungen* 34, 210–216. (Recension av NSSK).
- Varpio, Yrjö (1999): Den finskspråkiga litteraturen. I: *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland/Stockholm: Bokförlaget Atlantis, 351–355.
- Vilppula, Matti (1976): Murre-sanakirjan etäistä taustaa. I: Tuomo Tuomi (red.): *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjasäätiön toimintaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67–70.
- Vilppula, Matti (1999): Ordbok över finska dialekter och evigheten. I: *Nordiska studier i lexikografi* 4. Helsingfors, 407–411.
- Vilppula, Matti (2000): Svenskan och de finska dialekterna. I: *Folkmålsstudier* 39, 457–464.

Klaas Ruppel
avdelningsföreståndare
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
klaas.ruppel.@kotus.fi

Caroline Sandström
huvudredaktör
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
caroline.sandstrom@sprakinstitutet.fi